de pierdere a ceremonialului de tipul celui semnalat. Ne putem întreba, așa cum o face autorul însuși, care va fi destinul culturii populare în contemporaneitate, în condițiile globalizării care cuprinde toate aspectele vieții, inclusiv cea a culturii tradiționale. Preluarea sărbătorii St. Valentine's Day în condițiile existenței sărbătorii tradiționale a Mărțișorului ne oferă o informație. Dar răspunsul definitiv la această întrebare și la altele asemenea ni-l vor da antropologii generației viitoare.

Volumul omagial apărut întru cinstirea Profesorului Nicolae Constantinescu caută răspuns tocmai la aceste întrebări. El merită de aceea citit.

Constantin Eretescu
*Rhode Island School of Design, Providence, Rhode Island*
*SUA*

## Ioana COSTA, **Papirus, pergament, hârtie. Începuturile cărţii**, Bucureşti, Editura Humanitas, 2011, 168 p.

Avem în faţă o carte provocatoare prin erudiţie şi prin structura discursului, care conduce cititorul pe drumul papirusului, al pergamentului şi al hârtiei, sau, altfel spus, pe drumul către text. Acelaşi este şi drumul filologului antic şi medieval, anonimul care a conservat autenticitatea şi corectitudinea textelor pe care se fundamentează cultura europeană. Cum evoluţia culturală a omenirii relevă şi certifică importanţa capitală a textelor ca reflex al vieţii şi ca dispunere în simultaneitate a faptelor istorice, este de la sine înţeleasă însemnătatea cultivării vigilenţei pentru conservarea semnelor verbale şi pentru întemeierea permanentă a tradiţiei textuale. Antichitatea a creat şi a transmis, printre alte paradigme ale civilităţii şi intelectualităţii, şi acest model hermeneutic al fixării unui text ca primă formă a interpretării sale.

Volumul Ioanei Costa, profesoară de filologie clasică la Universitatea din Bucureşti, traducător şi comentator ea însăşi al unor importante texte din tradiţia greco-latină, a fost publicat de Editura Humanitas într-o frumoasă formulă grafică, cu viniete la început şi sfârşit de capitol şi cu 15 imagini ilustrative pentru subiectul tratat. Acest contact vizual cu cartea contribuie la inducerea sentimentului că putem atinge, virtual, fila unui codex pe pergament, caligrafiat impecabil în Evul Mediu timpuriu. Fragmentul de mansucris grecesc de prin anii 800, reprodus pe copertă, este atât de perfect, încât poate lăsa unui neiniţiat impresia că a fost imprimat de o maşină modernă. Dimensiunea paratextuală a volumului se întregeşte aşadar cu ilustraţiile menţionate, destinate să reamintească cunoscătorilor cât de mult datorează modernitatea vechilor copişti şi filologi, dar şi să capteze atenţia tinerilor cititori potenţiali, propunându-le o cale de iniţiere în istoria primelor texte şi biblioteci. Cum şi cu ce scop s-a născut această carte, aflăm înainte de a o deschide, pe ultima copertă, citind un elogiu *sui-generis* adus filologiei clasice, ştiinţă şi artă în acelaşi timp, prin existenţa căreia s-au păstrat şi apoi s-au înmulţit prin ediţii succesive toate textele vechi pe care le cunoaştem.

Dimensiunea formativ-epistemologică a cărţii profesoarei Ioana Costa este subliniată de structurarea tripartită a problematicii prezentate: A. *Constituirea textelor*, B. *Transmiterea textelor*, C. *Păstrarea textelor*. Primul capitol se prezintă ca o incursiune savantă în istoria termenului *filologie*, pornindu-se de la sensul de 'dispută teoretică' actualizat la Platon, până la diversele specializări semantice care prezentau, în funcţie de secol şi şcoală, sensurile de 'gramatică', 'tehnica cercetării' sau 'critica textului'. Ni se reaminteşte faptul că filologia se conturează ca o disciplină mai strictă în marile biblioteci ale Antichităţii, la Alexandria şi Pergam, unde bibliotecarul alexandrin Eratostene, cel dintâi filolog, deschide şirul celor care îşi vor face o preucupare constantă din compararea variantelor aflate în circulaţie pentru a



**BDD-R107 © 2013 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"**
**Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:52 UTC)**

reface textul original. De aici până la sensul actual de ‘comentariu textual şi tehnica editării textelor’ nu se înregistrează un salt spectaculos decât în ceea ce priveşte instrumentele concrete de lucru. Filologul modern rămâne acelaşi cunoscător perfect al limbilor în care sunt scrise textele, dispunând de toate cunoştinţele de fonetică, etimologie, lexicografie, gramatică, retorică, pentru a identifica specificul şi caracteristicile unui text. Autoarea explică de ce, prin copiere, se ajungea la variante corupte, cum se mânuiau sulurile de papirus, cum scrierea era continuă, cu diverse şi complicate prescurtări, cum biblioteca Muzeului din Alexandria implica o muncă imensă, datorată cantităţii enorme de texte, care trebuiau organizate, supuse filtrului filologic, uniformizate, prin operaţia de transliterare potrivit normei ortografice ioniene. Informaţii despre bibliotecari-filologi faimoşi, (Zenadotos, Apollonios din Rodos, Eratostene, Aristofan şi Aristrach), despre existenţa unor codexuri cu opere de Platon sau Menandru, referirile la codicele *Venetus* al Iliadei, la beneficiile papirologiei, detaliile despre sulurile de papirus, preluate din Pliniu cel Bătrân, datele despre prelucrarea filelor de pergament sub formă de codex, despre procesul translaţiei de pe suluri de papirus pe foile de pergament – cu pierderi mari în selecţia operată –, toate acestea transmit cititorului sentimentul de confort în faţa unui lucru bine făcut. Exemplele abundente din autori şi din opere greco-latine concretizează în plus excursul teoretic. Apreciem şi cele două *indices*, un *index nominum* şi un *index rerum*, care asigură un supliment de caracter instrumental acestei „mici” enciclopedii despre cartea antică. Dacă unele date despre instrumente şi materiale de scris sau despre formele şi dinamica textelor antice cititorul actual le poate citi şi în alte lucrări recent apărute în limba română (cum ar fi: Martyn Lyons, *Istoria cărţilor*, traducere din limba engleză de Ştefania Ferchedău, Bucureşti, Editura Art, 2011), notele de paleografie internă (cu aplicaţii pentru *scriptio continua*, scrierea capitală, unciala, abreviaţii şi notaţii etc.) sau interrelaţionările între monumentele artistic şi operele literare, cu care începe cel de-al II-lea capitol, subliniază individualitatea autoarei. Dincolo de cultura şi competenţele profesionale puse la lucru fără emfază, Ioana Costa transmite încă un mesaj necesar, acela că şi în zilele noastre cartea, indiferent de suportul ei fizic, ar trebui să respecte criteriile acurateţei filologice, indiferent de domeniul de referinţă al textului editat. În plus, filologul român de astăzi, cunoscând şi asimilând lecţia filologiei antice, ar avea un impuls şi o bază teoretică mai solide în realizarea numeroaseleor ediţii critice ale operelor autorilor români clasici şi moderni, ca să nu mai vorbim de zecile de rafturi de texte manuscrise din secolele al XVII-lea – al XIX-lea, multe inedite, care aşteaptă să vadă lumina tiparului. Activitatea filologului român de astăzi este cu atât mai responsabilă şi mai dificilă, cu cât el are de prelucrat manuscrisele româneşti din secolele al XVI-lea până în prima jumătate a secolului al XIX-lea, transpunându-le din alfabetul chirilic original în ortografia modernă pe baze latine, spre a le face accesibile unui public mai larg.

Revenind la capitolul al II-lea al cărţii de faţă, atenţia ne-a fost atrasă de distincţia dintre tradiţia directă şi cea indirectă a textului; prima este furnizată de papirisuri, codice, inscripţii, a doua este reprezentată de citările unui text în alte opere, precum gramatici, retorici, florilegii, lexicoane, enciclopedii, traduceri, excerpte, epitome, scholii, chiar parodii sau aluzii elogioase. Pentru toate aceste cazuri, Ioana Costa aduce destule şi instructive exemple: de pildă, „lirica greacă, elogiată în toată Antichitatea, a ajuns până la noi doar prin filtrul gustului literar, al modei care a generat culegerea cunoscută acum sub numele de *Anthologia Palatina*“ (p. 73) sau versiunea grecească a *Bibliei*, numită *Septuaginta*, este utilă pentru clarificarea textului originar, ebraic al *Vechiului Testament* şi constituie o bază a traducerii Bibliei în limba latină. Alt exemplu: „Asconius, în comentariul pe care îl face la *Pro Milone* al lui Cicero, nu dă citatele în întregime, ci indică numărul rândului. Confruntând comentariul cu textul, constatăm că la începutul textului nostru au dispărut cam opt rânduri. Asconius comentează un pasaj care astăzi nu mai există” (p. 79).



**BDD-R107 © 2013 Institutul de Filologie Română „A. Philippide”**
**Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:52 UTC)**

Este importantă şi utilă de reţinut, de asemenea, descrierea analitică efectuată de autoare celor trei momente distincte ale criticii textului: *recensio, examinatio* şi *emendatio*. Prima se referă „la luarea în consideraţie a tuturor mărturiilor care servesc la reconstituirea unui text". Pentru critica de text în vremea noastră, Ioana Costa consideră că sunt esenţiale regulile formulate de Maas, concise şi limpezi. Examinarea este un parcurs complex şi, în linii mari, ea compară, stabileşte cea mai bună tradiţie, remediază coruperile prin conjecturi, delimitează deteriorările, întocmeşte cataloage cu greşeli, dispuse pe tipuri şi clase în funcţie de perioadele istorice, caracteristicile scrisului şi alte multe determinări. A treia operaţie, emendarea, are ca scop corectarea erorilor rămase şi alcătuirea textului; autoarea oferă exemple de lucru pe secvenţe de text din Eschil, Plaut, Vergiliu, Cicero, Horaţiu ş.a., explicând cauzele frecvente ale unor erori: transpoziţia de cuvinte, de versuri, omisiuni de litere, înglobarea în text a unor glose, despărţirea în cuvinte, accentuarea inexactă, greşeli de copist, cuvinte greşit transcrise, desinenţe, cifre şi linii interpretate greşit, numele proprii mutilate, erori de dictare, interpolări etc. Validitatea recurgerii la operaţiile filologice menţionate în câmpul ediţiilor de text este subliniată şi într-o o altă lucrare recentă: Pietro Beltrami, *A che serve un'edizione critica? Leggere i testi della letteratura romanza medievale,* Bologna, Il Mulino (collection *Itinerari. Filologia e critica*), 2010, o introducere în filologie ca ştiinţă a editării textelor şi o pledoarie pentru indispensabilitatea acestei ştiinţe în înţelegerea tuturor textelor.

Cel de al treilea capitol al lucrării Ioanei Costa, intitulat *Păstrarea textelor*, discută despre dezvoltarea comerţului de carte în Antichitate, despre bibliotecile personale şi cele publice, despre întemeierea institutelor de tip academic, despre nomenclatura codicelor latineşti şi greceşti, adăpostite de bibliotecile Vaticană, Laurenţiană, Marciană, Biblioteca Naţională din Paris, Biblioteca Muzeului Britanic din Londra, biblioteci din Viena, München şi Leiden, acestea fiind cel mai bogate deţinătoare de texte antice, medievale şi de ediţii princeps. Un alt loc de păstrare a textelor este reprezentat de bibliotecile universităţilor „moderne". Intrând în sfera Scolasticii, autoarea îşi creează prilejul de a-l evoca pe Abelard, ca prototip al magistrului medieval, şi pe împăratul Frederic Barbarossa, ca model al puterii care ocrotea, pe la 1155, profesorii şi studenţii din universităţi. Excursul pe această temă prezintă noua viaţă pe care o trăiesc textele antice, integrate în cele două momente fundamentale ale didacticii universitare: lecţia şi disputa. Alte coordonate ale dinamicii vieţii universitare, oglindite prin sensul unor cuvinte precum *studium, magistri, doctores, bedellus*, pot aduce clarificări în mintea multor intelectuali ai prezentului imediat.

Nu putem încheia fără a remarca consistenţa celor câtorva pagini sintetice despre ediţiile de texte şi despre distincţia între *ediţia princeps* şi *ediţia clasică*; multe dintre aceste ediţii filologice de nivel înalt se află acum în biblioteci digitale on-line, contribuind astfel la supravieţuirea culturii filologice clasice.

Lucia-Gabriela Munteanu
*Universitatea „Alexandru Ioan Cuza", Iaşi*
*România*

## Elena DĂNILĂ, **Probleme de gramatică a limbii române**, Bucureşti, Editura Academiei Române, 2011, 226 p.

Cercetătoare la Institutul de Filologie Română „A. Philippide" din Iaşi, la departamentul de lexicografie, în cadrul căruia participă la redactarea „Dicţionarului limbii române" (DLR), angajată şi în alte proiecte filologice, cum ar fi cel vizând realizarea unui



**BDD-R107 © 2013 Institutul de Filologie Română „A. Philippide"**
**Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.31 (2026-11-24 19:02:52 UTC)**